

Ψηφιακός δίσκος για τον συλημένο ναό της

Την

ιστορία και την λεηλασία των περίφημων ψηφιδωτών του ναού της Παναγίας της Κανακαριάς, που αποτελεί σπάνιο δείγμα της τέχνης του 6ου αιώνα μ.Χ. , περιγράφει ψηφιακός δίσκος, παραγωγής του Βυζαντινού Μουσείου του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Κύπρου.

Ο ναός της Παναγίας Κανακαριάς, στο χωριό Λιθράγκωμη της Καρπασίας, στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου, είναι από τις πιο κραυγαλέες περιπτώσεις σύλησης της χριστιανικής πολιτιστικής κληρονομιάς της νήσου. Τα απaráμιλλης τέχνης εντοίχια ψηφιδωτα αποτοιχίστηκαν μεταξύ 1978-1979 από τον Τούρκο αρχαιοκάπηλο Αϊντίν Ντικμέν , μεταφέρθηκαν στη Γερμανία και πολλά τμήματα τους πουλήθηκαν σε εμπόρους τέχνης. Σήμερα σώζεται μόνο μια τοιχογραφία στο τύμπανο του τυφλού τόξου πάνω από τη νότια είσοδο του ναού της Παναγίας Κανακαριάς. Απεικονίζεται η Παναγία στον τύπο της Οδηγήτριας με την προσωνυμία η Κανακαρία. Αριστερά εικονίζονται οι δωρητές της τοιχογραφίας. Η

τοιχογραφία χρονολογείται γύρω στο 1520 και πιθανώς να έγινε από τον ζωγράφο Τίτο. Η τοιχογραφία έχει πυροβοληθεί από τους Τούρκους μετά το 1974 και έχει κακόβουλα καταστραφεί τμήμα της. Χρειάζεται άμεση συντήρηση.

Για την ονομασία Κανακαριά υπάρχουν τρεις εκδοχές. Η λαϊκή παράδοση αναφέρει ότι ένας Σαρακινός χτύπησε με βέλος, ή με μαχαίρι, το γόνατο της Παναγίας στην εικόνα, που βρισκόταν στον τοίχο έξω από την εκκλησία. Αμέσως έτρεξε αίμα. Αλλά το αιχμηρό αντικείμενο επέστρεψε σ' εκείνον και καρφώθηκε στο χέρι του. Στην προσπάθειά του να θεραπεύσει την πληγή, έσπευσε στο διπλανό χωριό, φωνάζοντας «καν, καν» («αίματα, αίματα»). Ο Σαρακινός πέθανε στο δρόμο κι από τότε η Παναγία ονομάστηκε Κανακαναριά. Άλλη παράδοση λέει ότι το προσωνύμιο Κανακαριά προήλθε, γιατί ο ναός χτίστηκε από έναν κανακάρη, δηλαδή ένα μοναχοπαίδι. Η τρίτη εκδοχή προέρχεται από το ψηφιδωτό της βρεφοκρατούσας Παναγίας, η οποία «κανακεύει» τον γιο, της, τον Χριστό, κρατώντας τον στα γόνατα της.

Ο ναός της Παναγίας Κανακαριάς, στην πρώτη του μορφή ήταν μοναστηριακός, σπάνιο δείγμα της τέχνης του 6ου μ.Χ. αιώνα. Ανήκει στον τύπο της βασιλικής με τρούλο και, σύμφωνα με τους βυζαντινολόγους, η κεντρική αψίδα του είναι το μόνο τμήμα, που σώζεται από την ξυλόστεγη βασιλική του 5ου αιώνα. Η βασιλική αυτή καταστάφηκε τον 7ο αιώνα κατά τη διάρκεια των αραβικών επιδρομών. Ο ναός ξανακτίστηκε πρώτα ως ξυλόστεγος και έπειτα ως καμαροσκεπής. Σε μεταγενέστερο στάδιο, σύμφωνα με το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου, προστέθηκε στο κτίσμα ασπιδόμορφος τρούλος πάνω από το ιερό βήμα και κατά τον 12ο αι. προστέθηκε τρούλος στο κεντρικό κλίτος.

Η κεντρική αψίδα του ναού, που χρονολογείται στη Μέση Βυζαντινή περίοδο, ήταν διακοσμημένη με ψηφιδωτά από τον 6ο αι μ.Χ. και αποτελούν πολύ σημαντικά έργα τέχνης και από τα λιγοστά εναπομείναντα πρωτοχριστιανικά ψηφιδωτά παγκοσμίως. Σε αυτά εικονίζεται η Θεοτόκος ένθρονη περιβαλλόμενη από «φωτεινή δόξα», στοιχείο το οποίο συνήθως περιβάλλει τον Χριστό στις σκηνές της Μεταμόρφωσης και της Ανάληψης. Η Θεοτόκος κρατά στα γόνατα της τον Χριστό. Τη δόξα πλαισίωναν δύο φοινικόδεντρα και δύο αρχάγγελοι με σκήπτρο. Την παράσταση περιέβαλλε πλατιά ζώνη με γεωμετρικό και φυτικό διάκοσμο και με δεκατρία μετάλλια, όπου εικονίζονταν στηθαίοι ο Χριστός ή σταυρός και οι δώδεκα απόστολοι.

Εκτός από τα ψηφιδωτά, στον ναό υπήρχαν τοιχογραφίες του 12ου, του 14ου αιώνα και του 16ου. Η μόνη που διασώθηκε, αλλά «τραυματισμένη», είναι η τοιχογραφία της Παναγίας Κανακαριάς στο τυφλό τόξο πάνω από τη νότια είσοδο, που μπορεί να χρονολογηθεί στην τελευταία εποχή. Ο ναός, οι τοιχογραφίες και τα

ψηφιδωτά συντηρήθηκαν από το Αμερικανικό Ίδρυμα Dumbarton Oaks της Ουάσινγκτον το 1973 και η συντήρηση του μνημείου δημοσιεύθηκε από το προαναφερθέν ίδρυμα το 1977.

Όταν το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου πληροφορήθηκε τη σύληση του ναού κατήγγειλε το γεγονός στην UNESCO, στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στο Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), στο Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων (ICOMOS) και στη Europa Nostra, αλλά και σε καθηγητές Βυζαντινής τέχνης παγκοσμίως. Το 1983 επιστράφηκαν, μέσω Γερμανίας και με τη μεσολάβηση εμπόρου τέχνης στο Λονδίνο, τα κλεμμένα μετάλλια με τις μορφές των αποστόλων Λουκά και Βαρθολομαίου, που αφαιρέθηκαν από την αψίδα του ναού.

Το 1988 εντοπίστηκαν τέσσερα τμήματα των ψηφιδωτών στην Ινδιανάπολη των ΗΠΑ, στην κατοχή της εμπόρου έργων τέχνης Peg Goldberg, η οποία διατηρούσε γκαλερί. Εκείνη κατείχε παράνομα:

1. Το άνω τμήμα του στήθους του Αρχαγγέλου Μιχαήλ.
2. Το άνω τμήμα της παράστασης της Θεοτόκου και του Χριστού.
3. Τα μετάλλια που εικονίζουν τους απόστολους Ματθαίο και Ιάκωβο.

Η κυπριακή κυβέρνηση και η Εκκλησία Κύπρου ξεκίνησαν αμέσως δικαστικό αγώνα εναντίον της Goldberg. Το δικαστήριο της Ινδιανάπολης και το Εφετείο στο Σικάγο αποφάσισαν τα τέσσερα ψηφιδωτά να επιστραφούν στον νόμιμο ιδιοκτήτη τους, δηλαδή στην Εκκλησία Κύπρου. Τα ψηφιδωτά επιστράφηκαν το 1991 και σήμερα εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στη Λευκωσία.

Τον Σεπτέμβριο του 1997 βρέθηκε και αποκτήθηκε το μετάλλιο με τη μορφή του αποστόλου Θαδδαίου και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους βρέθηκε στην κατοχή του αρχαιοκάπηλου Αϊντίν Ντικμέν από τη Γερμανική αστυνομία το μετάλλιο με τη μορφή του αποστόλου Θωμά. Έναν μήνα μετά βρέθηκε και το δεξί χέρι του αρχαγγέλου Γαβριήλ και το αριστερό χέρι της Παναγίας.

Το 2010, κατά την επίσκεψη του Πάπα Βενέδικτου στο Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', ο διευθυντής του Γιάννης Ηλιάδης έκανε ιδιαίτερη αναφορά στα ψηφιδωτά της Παναγίας Κανακαριάς και επισήμανε ότι πρόκειται για μοναδικά ψηφιδωτά, τα οποία είναι της ίδιας εποχής με τα ψηφιδωτά της Ραβέννας και της Αγίας Αικατερίνης στο όρος Σινά, και πως είναι διαμελισμένα και καταστρεμμένα. Το 1997 οι γερμανικές αρχές και η Ιντερπόλ κατάφεραν να εντοπίσουν σε δύο διαμερίσματα του Τούρκου αρχαιοκάπηλου στο

Μόναχο και να κατάσχουν 260 εικόνες, τοιχογραφίες, ψηφιδωτά και χειρόγραφα από την τουρκοκρατούμενη Κύπρο. Το 2013, μετά από 16 χρόνια δικαστικής διαμάχης, επαναπατρίστηκαν 173 εκκλησιαστικοί θησαυροί από πενήντα λεηλατημένους ναούς στο τουρκοκρατούμενο τμήμα της Κύπρου. Ανάμεσα σε αυτούς επαναπατρίστηκαν τέσσερα σπαράγματα ψηφιδωτών του 6ου αιώνα από την Παναγία Κανακαριά: ο Απόστολος Θωμάς, το Χέρι της Θεοτόκου, το Χέρι του δεξιού Αρχαγγέλου και τμήμα της διακοσμητικής ταινίας.

Στα τέλη Αυγούστου επαναπατρίστηκαν 23 εκκλησιαστικοί θησαυροί από τους κατασχεθέντες στα διαμερίσματα του Τούρκου αρχαιοκάπηλου. Εκτός αυτών επαναπατρίστηκε το βαλιτσάκι με τις ψηφίδες που χρησιμοποιούσε ο Ντικμέν για τη δημιουργία πλαστών ψηφιδωτών. Ανάμεσα στις ψηφίδες βρίσκονται και γνήσιες ψηφίδες από την ψηφιδωτή παράσταση της Παναγίας Κανακαριάς.

Τα ψηφιδωτά σπαράγματα της Παναγίας Κανακαριάς θα αποκατασταθούν στην αρχική τους μορφή και θα επανενωθούν για να εκτεθούν σε αψίδα που θα κατασκευαστεί μέσα στο Βυζαντινό Μουσείο. Σύμφωνα με τον διευθυντή του Μουσείου του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, δρ. Ιωάννη Ηλιάδη, η έκθεση του ψηφιδωτού στο Μουσείο ελπίζεται να είναι προσωρινή, γιατί, σημείωσε , « οι προσδοκίες όλων των Κυπρίων είναι να επιστραφούν, μετά τη λύση του Κυπριακού προβλήματος, στο ναό της Παναγίας Κανακαριάς, από όπου κλάπηκαν». Ένα σημαντικό ψηφιδωτό, το οποίο δεν έχει εντοπιστεί μέχρι σήμερα , είναι το μετάλλιο με την μορφή του Αποστόλου Ανδρέα. Το 1967 το Τμήμα Ταχυδρομικών Υπηρεσιών Κύπρου κυκλοφόρησε γραμματόσημο με το μετάλλιο αυτό.

Αριστέιδης Βικέτος

Πηγή: churchofcyprus.org.cy